

УДК 338.43:658(477)

В. В. Тарасова,

професор, к.е.н., Житомирський національний агроекологічний університет

МІЖГАЛУЗЕВА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ РІВНІВ ЗЕМЛЕМІСТКОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

Дослідження присвячено поглибленому вивченню методологічних аспектів оцінки рівня використання земель регіонів України і конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, удосконаленню оцінки та розробці узагальнюючого показника землемісткості продукції на базі статистичного методу питомої участі.

The research is dedicated to the in-depth study of methodological aspects of comprehensive assessment of land use throughout regions of Ukraine and product competitiveness in the global market, improvement of the assessment and development of generalizing indicator of zemleymnosti of products based on the method of specific participation.

Ключові слова: землемісткість, землемістність, коефіцієнт і індекс землемісткості, конкурентоспроможність.

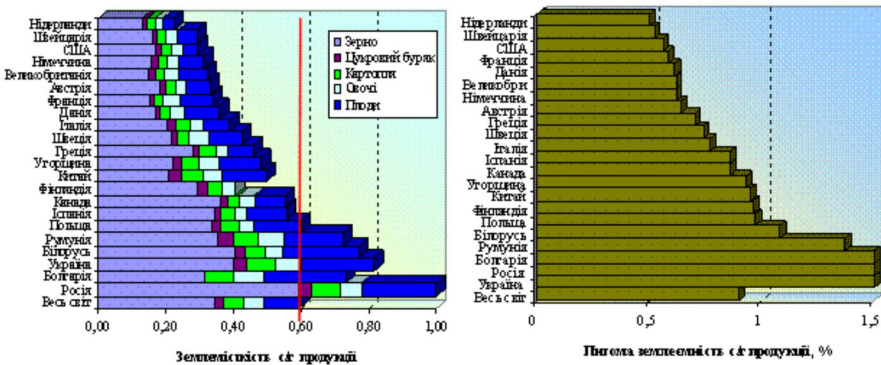
Keywords: zemlemistkist, zemleymnist, coefficient and index zemlemistkosti, competitiveness.

У ринкових умовах трансформації земельних відносин раціональне використання земель є головною умовою підвищення ефективності виробництва в сільському господарстві та створення конкурентоспроможної продукції. Значний вклад у вирішення проблеми раціонального використання земельних ресурсів України зробили С.І. Дорогунцов [1], Б.М. Данилишин [1], П.П. Борщевський [1], М.Й. Малік [7], А.С. Малиновський [2], В.Я. Месель-Веселяк [3-5], П.Т. Саблук [6-7], М.М. Федоров [5, 13], та ін.

Мета, об'єкти і методика дослідження. Мета дослідження - удосконалення оцінки та розробка узагальнюючого показника землемісткості продукції. Об'єктом дослідження є методологічні аспекти оцінки рівня використання земель регіонів України і конкурентоспроможності продукції на світовому ринку. Головними інструментами оцінки стану використання земель служить система статистичних показників, що в умовах переходу до ринкових відносин потребує удосконалення. У цьому плані пропонується розроблений автором показник питомої землемісткості продукції. В основі його визначення покладено метод питомої участі [10-12], який потребує наявності двох складових: сукупності об'єктів та порівнюваних показників – площі с/г угідь та виробленої с/г продукції. Остання може бути представлена натуральним чи вартісним показником. Коефіцієнт співвідношення зібраної площі з обсягом виробництва продукції у фізичних одиницях називають **землемісткістю** продукції, а співвідношення питомих показників площі і урожаю автор називає **землемістністю** продукції, яка для всієї сукупності становить 1,0. Якщо землемістність <1, то має місце раціональне, а якщо >1, то – нераціональне використання земельних ресурсів. Стан землемістності вартісної продукції агропідприємств України за 2007 рік і оцінка закономірності її формування викладено у доповіді регіонального Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників [9].

Результати досліджень. У цій статті дослідження проведено на базі натуральних показників землемісткості і землемістності на всіх рівнях управління: міжнародному, національному, регіональному та галузевому за тривалий період.

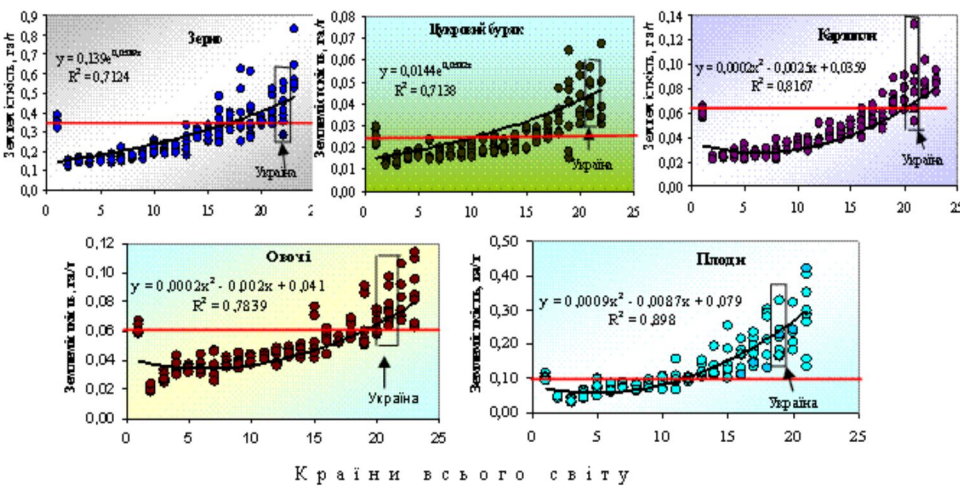
Міжнародний рівень дає уявлення про місце і рівень виробництва з окремих видів сільськогосподарської продукції у світовому масштабі. Стан виробництва основних видів с/г продукції в Україні є нестабільним, із значною варіацією по роках (з 1990 по 2007) та загальною тенденцією до зниження обсягів виробництва. Займаючи на світовому ринку лідируючі позиції (3-8 місця) з виробництва продукції, Україна у світовому рейтингу знаходиться на передостанніх місцях за рівнем іх землемісткості (рис. 1).

Рис.1. Світовий рейтинг інтегральної землемісткості і питомої землемісткості виробництва сільськогосподарської продукції у середньому за 1990–2007 рр.

Ліва діаграма ілюструє інтегральний рівень землемісткості виробництва 1т основних видів сільськогосподарської продукції. Цей рівень у всьому світі становить 0,6 га/т. Більшість країн світу (17) мають низькі рівні землемісткості і тільки 5 країн з розглянутих – високі. Україна займає одне з останніх місць за землемісткістю і останнє – за землеємністю. Інтегральний показник землемісткості дає незважену, а землеємності - усереднену зважену, тому більш точну оцінку рівня використання земельних ресурсів. Рівні землемісткості основних видів с/г продукції в 2-3 рази є більш високими порівняно з рівнями інших країн світу, тому вироблена продукція в Україні є дуже землемісткою і неконкурентоспроможною на світовому ринку.

Загальна інтегральна оцінка дає можливість проводити рейтингову оцінку і виявляти найкращі, або найгірші країни світу, місце України в світовому рейтингу та головне – виявляти рівень конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції країни. Крім того, ця діаграма містить інформацію про склад рівнів землемісткості, що дає уявлення про співвідношення міжгалузевих рівнів використання земель в кожній країні і порівнюючи їх із середнім світовим рівнем, встановлювати внутрішні резерви рівнів використання земель. Загальне уявлення про рівень використання землі по галузях надано на рис. 2.

Рис. 2. Стан і тенденції змін землемісткості продукції у всьому світі за 1990–2007рр.

Всі точкові діаграми рис. 2 ілюструють стан, тенденції та закономірності розподілу і розвитку рівня використання земельних ресурсів у різних галузях сільськогосподарського виробництва. По кожній країні вертикально розміщені точки відображають динамічну варіацію національного рівня землемісткості по роках. Купчастість цих точок є свідченням однорідності економічних умов виробництва (інтенсивності, концентрації тощо).

Горизонтальні лінії, що відображають середній світовий рівень землемісткості, ділять сукупність країн на дві групи: ті, що нижче горизонталі – виробляють стабільно землееконному і високо конкурентоспроможною продукцію; ті, що вище – мають нестабільне виробництво дуже землемісткої, а тому неконкурентоспроможної продукції.

Криві лінії на діаграмах відображають загальні тенденції розвитку і часові закономірності змін рівнів використання земельних ресурсів у кожній галузі сільськогосподарського виробництва: щорічні зміни рівнів землемісткості зерна і цукрових буряків відбуваються за криволінійною закономірністю, що кількісно визначається за степеневими функціями і характеризує стабільний щорічний темп приросту; щорічні зміни рівнів землемісткості картоплі, овочів та плодів відбуваються також за криволінійною закономірністю, що кількісно визначаються за параболічними функціями 2-го порядку і характеризують стабільний приріст абсолютної швидкості змін. Високий ступінь зв'язку землемісткості сільськогосподарської продукції з часовим чинником дозволяє здійснити прогнозування рівнів використання земельних ресурсів на найближчу і середньострокову перспективу.

Національний рівень землемісткості основних видів с/г продукції дає уявлення про значну варіацію як у просторі, так і часі та значну міжгалузеву і міжзональну диференціацію (рис. 3). Найбільш землемісткими галузями є виробництва соняшнику, зерна і фруктів. Рівні землемісткості виробництва дуже контрастні як між галузями так і усередині галузей. Зовнішнє коло відображає землемісткі галузі, внутрішнє – землееконномі: у зерновій галузі землемісткими є виробництво гречки, проса, сорго, зернобобових; у галузі технічних культур – виробництво льону, хмелю, коноплі.

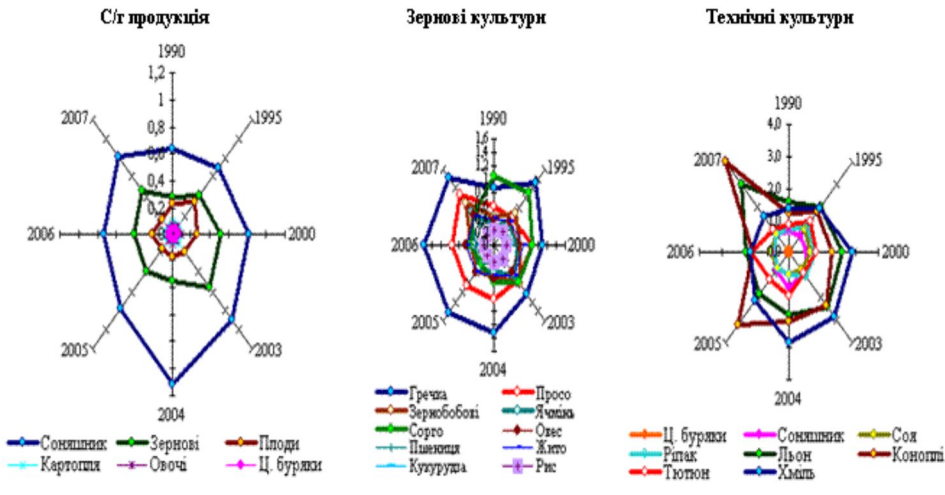

Рис. 3. Динаміка землемісткості сільськогосподарської продукції в Україні

Високі рівні землемісткості основних видів с/г продукції є свідченням нераціонального використання земельних ресурсів. Уявлення про міжгалузеву і міжзональну диференціацію в середньому за 1990-2007 роки дають дані табл. 1.

Табл. 1. Міжгалузєва і міжзональна диференціація рівнів землемісткості продукції в Україні, 1990-2007 рр.

Зони	Зернові	Ц. буряки	Соняшник	Картопля	Овочі	Плоди-ягоди
Землемісткість, га/т						
Україна	0,40	0,042	0,81	0,082	0,070	0,22
Степ	0,43	0,051	0,84	0,109	0,076	0,20
Лісостеп	0,37	0,040	0,72	0,081	0,067	0,26
Полісся	0,41	0,041	0,94	0,071	0,061	0,21
Індекс землемісткості до середнього по Україні						
Україна	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Степ	1,07	1,23	1,03	1,33	1,09	0,89
Лісостеп	0,92	0,97	0,88	0,98	0,95	1,17
Полісся	1,02	0,98	1,15	0,87	0,88	0,95
Коефіцієнт землемісткості по відношенню до зернових по Україні						
Україна	1,00	0,10	2,03	0,20	0,17	0,55
Степ	1,07	0,13	2,10	0,27	0,19	0,49
Лісостеп	0,92	0,10	1,80	0,20	0,17	0,64
Полісся	1,02	0,10	2,34	0,18	0,15	0,52

Рівні землемісткості виробництва не тотожні як за галузями, так і в зональному аспекті. В цілому по Україні найбільш землемістким є виробництво соняшнику і зерна. Майже по всіх галузях найбільш землемістка продукція виробляється у степовій, а найменш землемістка – у лісостеповій зоні.

На рис. 4 всі стовпчики лівої діаграми, за виключенням плодів і ягід, вищі за середній рівень у степовій і нижчі – у лісостеповій зоні.

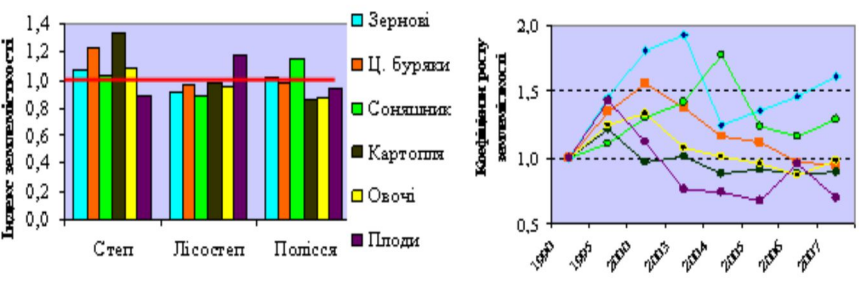

Рис. 4. Галузева, міжзональна і часова варіація рівнів землемісткості продукції в Україні

Коефіцієнт землемісткості (права діаграма) всіх видів продукції по відношенню до зернових культур по Україні дає уявлення про міжзональні та міжгалузеві рівні диференціації використання земель і може бути використаним як ціноутворюючий критерій. Щорічні зміни рівнів землемісткості відбуваються за криволінійною параболічною закономірністю, уявлення про яку необхідні при прогнозуванні майбутніх рівнів землемісткості.

Багаторічні дослідження показують, що високі рівні землемісткості і землемісткості мають більш як 30% агропідприємств України. Останні, як правило, є збитковими. При цьому рівень збитковості тісно пов'язаний із зональністю (табл. 2 і рис. 5).

Табл. 2. Зв'язок землемісткості з рентабельністю виробництва

Зони	Землемісткість, %	Разом, в середньому
------	-------------------	---------------------

Показники		Пв		
		Пв>1	Пв<1	
Кількість підприємств	Степ	864	2124	2988
	Лісостеп	930	1783	2713
	Полісся	272	749	1021
	Україна	2066	4656	6722
Рентабельність	Степ	-5,6	13,7	12,2
	Лісостеп	-9,3	23,6	19,4
	Полісся	-12,0	22,9	20,6
	Україна	-8,23	18,8	16,3

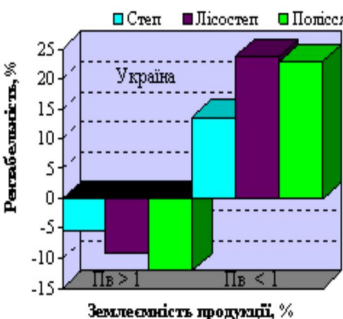

Рис. 5. Залежність рентабельності від землемісткості продукції

Цю обставину слід враховувати при розподілі засобів державної допомоги підприємствам, що мають складні зональні умови виробництва.

Висновки і пропозиції. Стан виробництва основних видів с/г продукції в Україні є нестабільним, із значною варіацією по роках та загальною тенденцією до зниження обсягів виробництва. Рівень землемісткості основних видів с/г продукції є в 2-3 рази вищим порівняно з рівнями інших країн світу, тому вироблена продукція в Україні є дуже землемісткою і неконкуренто-спроможною на світовому ринку. На національному рівні землемісткість основних видів с/г продукції має значну варіацію як у просторі, так і часі та значну міжгалузеву і міжзональну диференціацію. Найбільш землемісткими галузями є зерновиробництво і садівництво. Високі рівні землемісткості основних видів с/г продукції є свідченням нераціонального використання земельних ресурсів у всіх галузях сільськогосподарського виробництва. У 2007 році в Україні майже 70% сільськогосподарських підприємств нераціонально використовують земельні ресурси, їх продукція є землемісткою і нерентабельною. Встановлено, що між збитками і землемісткістю існує прямо пропорційна залежність. Тому показники землемісткості (натуральний) і землемісткості (питомий) можна рекомендувати в якості основного ціноутворюючого критерію, а також критерію для оцінки ефективності використання земельних ресурсів. Вони є порівняними як у просторі, так і часі, нівелюють дію цінних і часових чинників, дають надійні оцінки рівнів використання земельних ресурсів і повинні зайняти достойне місце серед системи інших статистичних показників.

Література

1. Дорогунцов С.І., Борщевський П.П., Данилишин Б.М. Удосконалення управління природокористуванням в АПК. – К.: Урожай, 1992. – С. 58.
2. Малиновський А.С. Системне відродження сільських територій в регіоні радіаційного забруднення. Монографія. – К.: ННЦ ІАЕ. – 2007. – 604 с.
3. Месель-Веселяк В.Я. Напрями розвитку галузей тваринництва та їх державна підтримка // Економіка АПК. – 2004. – №9. – С. 3
4. Месель-Веселяк В.Я. Оптимальні розміри сільськогосподарських формувань промислового типу в Україні // Економіка АПК, 2008, № 3. – с. 13
5. Месель-Веселяк В.Я., Федоров М.М. Удосконалення грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення // Економіка АПК. – 2004. - №8. с. 10.
6. Саблук П.Т. Основні напрями розроблення стратегії розвитку агропромислового комплексу в Україні // Економіка АПК. – К., 2004. - №12. - с. 3.
7. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. - К.: ІАЕ, 2002. - 294 с.
8. Тарасова В.В. Землемісткість продукції агропідприємств України в умовах трансформації земельних відносин. – Житомир, 2009. – 27с.
9. Тарасова В.В. Землемісткість продукції сільського господарства в умовах трансформації земельних відносин. – Житомир. – 2009. – 99с.
10. Тарасова В.В. Ресурсоемісність і ресурсовіддача у агровиробництві. Монографія. – Житомир, 2007. – 348 с.
11. Тарасова В.В. Метод питомої участі при комплексній оцінці сукупних ресурсів /Агроінком. – 2007. – №3-4. – 56-59.
12. Ресурсоемкость и ресурсоотдача в сельском хозяйстве /В.В.Тарасова, К. УкрНИИТИ, 1983. – 75 с.
13. Федоров М.М. Економічні проблеми земельних відносин. - К.: ІАЕ, 1998. - 293 с.

Стаття надійшла до редакції 15.10.2010 р.